

Opinia o pracy:

Agnieszka WOŚ-JUCKER, *Gotyckie sakraria w Polsce*.

Rozprawa doktorska pisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Jadwigi Kuczyńskiej, Lublin 2024

Badania zespołów dzieł wyodrębnionych na podstawie ich funkcji (np. chrzcielnic, ambon, stalli, nagrobków czy portali) są prowadzone od zarania historii sztuki, a zakres geograficzny takich studiów wyznacza się najczęściej na podstawie przesłanek historycznych epoki i zwykle ogranicza się do jednego państwa (np. Królestwa Polskiego) lub dzielnicy historycznej (np. Małopolski, Śląska). Rzadziej przyjmuje się za obowiązujące współczesne granice państw. W przypadku zabytków sztuki dawnej stwarza to szereg komplikacji, spowodowanych zanikiem dawnych terytoriów politycznych i kościelnych, które obecnie są podzielone między sąsiadujące kraje¹. Jednym z przejawów opisanej sytuacji są określenia „Pomorze Zachodnie” i „Pomorze Wschodnie”, stworzone przez historyków po 1945 roku. W całościowych opracowaniach dziejów zarówno architektury, jak i sztuki „w Polsce”, łączy się niekiedy obie zasady wyznaczania geograficznych granic badań; od Odry na zachodzie – po Lwów, Wilno i Królewiec na wschodzie.

Przedmiot oraz zakres geograficzny i chronologiczny rozprawy mgr Agnieszki Woś-Jucker, poświęconej gotyckim sakrariom na obszarze dzisiejszej Polski, są określone w tytule i pokrótce uzasadnione we *Wstępie*. Jednakże zastosowanie kryterium stylu do określenia ram czasowych pracy może budzić pewien niepokój wobec braku cech stylowych prostokątnych wnęk w ścianach prezbiterium (nie wszystkie pełniły funkcje sakrariów); może należało poprzestać na określeniu „średniowieczne” lub przyjęciu stulecia za miarę czasu i wyznaczyć drugą połowę XIII i pierwszą połowę XVI wieku jako momenty graniczne.

W ambitnych zamierzeniach Autorki jej praca o sakrariach gotyckich w Polsce ma być „pierwszą możliwie kompletną syntezą tematu”. Wyznaczonym „zadaniem jest zebranie i udokumentowanie zachowanego materiału zabytkowego, podsumowanie stanu wiedzy nad gotyckimi sakrariami w Polsce oraz jej dalsze rozwinięcie”. Koncentrując się „na aspekcie

¹ Zob. np. Udo ARNOLD, „Polen im Mittelalter”, [w:] *Mittelalterliche Architektur in Polen. Romanische und gotische Baukunst zwischen Oder und Weichsel*, hrsg. von Christofer HERRMANN, Dethard von WINTERFELD, Petersberg 2015, Bd. 1, s. 16–37.

artystycznym obiektów oraz na symbolice ich dekoracji”, Doktorantka zapowiada podjęcie próby charakterystyki dzieł „w rozwoju chronologicznym, przy uwzględnieniu zmieniającej się typologii” oraz zamierza uchwycić „zależności formy obiektów od rodzaju użytego materiału i wynikające z tego faktu różnice regionalne”. Zaznacza przy tym, że „także połączenie sakrariów w większe grupy warsztatowe, transfer form i motywów ikonograficznych, czy wyróżnienie dzieł wybitnych stały u celu pracy”. Na podstawie szacunkowej liczby parafii, w których z zasady przechowywano Najświętszy Sakrament (ok. 6000 w granicach dzisiejszej Polski na przełomie XV i XVI wieku; bez uwzględnienia świątyń klasztornych) Autorka stwierdziła, że liczba zachowanych sakrariów (208) stanowi „jedynie mały procent stanu pierwotnego” (niespełna 3,5%).

Pokaźna praca liczy 429 kart zadrukowanych jednostronnie i składa się z trzech zasadniczych działów: opracowania przedmiotowego (s. 1–190), katalogu obejmującego 208 zabytków (s. 191–307) oraz albumu złożonego z 260 fotografii (w większości czarno-białych) i reprodukcji rysunków, z czego 238 to zdjęcia skatalogowanych zabytków i ich fragmentów; pozostałe stanowią materiał porównawczy. Jednakże z przyczyn najczęściej niezależnych od Autorki kilkanaście sakrariów ujętych w *Katalogu* jest pozbawionych dokumentacji wizualnej. Ilustracje o zróżnicowanej jakości, grupowane zwykle po cztery na stronie, na ogół dobrze uzupełniają opisy dzieł. Ponadto w część tekstowej znajdują się cztery całostronicowe zdjęcia kolorowe (s. 64–67), dwa rysunki (s. 100 i 116) oraz trzy tabele (s. 41 – *Tabela 1. Zestawienie materiału kościoła i materiału sakrarium na przykładzie dwu dekanatów małopolskich*; s. 61 – *Tabela 2. Rozlokowanie sakrariów w obrębie przestrzeni prezbiterium*; s. 72 – *Tabela 3. Podział sakrariów ściennych na określone typy formalne*). Dopelnieniem całości jest *Bibliografia* (s. 308–336) oraz słownik niemiecko-polski i polsko-niemiecki nazw miejscowości (s. 337–342), a także wykaz źródeł ilustracji (s. 421–423) i krótkie streszczenie – *Summary* (s. 424–425).

Rozprawa mgr Woś-Jucker jest dobrze skonstruowana; układ pracy jest jasny i przejrzysty. Narracja, o stylu rozwlekłym (zwłaszcza w *Katalogu*), ale dosyć łatwym w lekturze, została przygotowana starannie, literówki są nieliczne (s. 234 – „W lata – sześćdziesiątych”; s. 248 – STRONCZYŃSKI 1885, por. s. 308 STRONCZYŃSKI 1855; s. 336 – ŹRÓDŁA ELEKTRONICZNE; s. 337 i 340 – SŁOWNIK NAZW MIEJSOWOŚCI [...]). W edytorze Microsoft Word poprawnym znakiem wymiarowania jest „x” (klawisz skrótu: Alt+0215), a nie litera „x”. Zdarzają się również inne potknięcia: przypadkowe zmiany nazwy miejscowości (np. s. 50 – „Gorzów” zamiast „Gorzanów”; przyp. 500 na s. 134 – „w Dietrzychowicach” zamiast „w Dietrzychowie”)

i błędne końcówki fleksyjne (s. 387, il. 160 Sakrarium „w Końskiem” – „w Końskich”), powtórzenia wyrazów (s. 201, nr 17 „zamknięta od góry ~~od góry~~ dwubocznie”), brak konsekwencji w podawaniu stanu autorów – osób duchownych (np. s. 7 – ks. Antoni Nowowiejski; s. 9 – Jan Obląk; s. 10 – ks. Bogusław Nadolski; Janusz Nowiński), błędne określenia funkcji budowli (np. s. 97 – kościół w Kolinie nie był i nie jest katedrą), stosowanie obcych nazw miejscowości (np. „diecezja regensburska” – s. 38; „biskupstwo Regensburg” – s. 47; po polsku – „ratyzbońska”, „Ratyzbona”²), a także – często – nieprecyzyjny lub nadmiernie skrócony zapis bibliograficzny przywoływanych publikacji, np. artykuł Teresy Guć-Jednaszewskiej, „Kowalstwo artystyczne” jest cytowany wyłącznie (s. 137 przyp. 510; s. 209, nr 30; s. 313) pod tytułem dzieła zbiorowego *Aurea Porta Rzeczypospolitej. Sztuka gdańska od połowy XV do końca XVII wieku. Eseje*, [Gdańsk] 1997, s. 282–294.

W każdej z trzech współprawnych części pracy (co utrudnia lekturę przy korzystaniu z dokumentacji fotograficznej i *Katalogu*) słusznie zastosowano różne kryteria prezentacji przedmiotu badań, chociaż w albumie bardziej dogodny dla czytelnika byłby układ ilustracji odzwierciedlający porządek typologiczny dzieł i wyodrębnionych grup stylistyczno-warsztatowych na obszarach poszczególnych dzielnic, zamiast układu alfabetycznego wg nazw miejscowości. Szkoda, że sakraria niezachowane, przywoływane w drugim (s. 57, przyp. 281–282) i trzecim rozdziale rozprawy (s. 105 i przyp. 420–421, 423; s. 128, przyp. 476–484; s. 151–152 i przyp. 562–568), nie zostały włączone do katalogu, albo w ciągłym układzie haseł³, albo w wyodrębnionym dziale zabytków znanych ze źródeł pisanych⁴, choćby w formie wykazu obiektów.

Fundamentalną częścią pracy jest *Katalog*. Zestawienie niemal kompletnego korpusu sakrariów gotyckich w Polsce stanowi główną zasługę mgr Woś-Jucker i wnosi trwały wkład do naszej mediewistyki. W tworzeniu katalogu wybranych dzieł, które są rozproszone na rozległym obszarze, dąży się naturalnie do możliwie pełnego ich zebrania. Jednakże próby stworzenia zamkniętego zbioru zabytków sztuki dawnej napotykają zwykle na rozmaite przeszkody. Z jednej bowiem strony zdarza się przeoczyć zarówno obiekty zamknięte w magazynach muzealnych⁵, jak i dobrze widoczne we wnętrzach kościołów

² *Urzędowy wykaz polskich nazw geograficznych świata*, Warszawa 2019, s. 195.

³ Zob. np. Tadeusz JURKOWLANIEC, *Nagrobki średniowieczne w Prusach*, Warszawa 2015, s. 131–331.

⁴ Zob. np. Przemysław MROZOWSKI, *Polskie nagrobki gotyckie*, [Warszawa 1994], s. 159–250; 251–295.

⁵ Sakrarium drewniane w Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku – <http://bibliotekacyfrowa.eu/dlibra/show-content/publication/48747/edition/43813/>.

wielkomięskich⁶, a także sakraria prowincjonalne, wzmiankowane w rozmaitych publikacjach, jak przykładowo: w Modliszowie (*Hohgiersdorf*)⁷ i w Simoradzu⁸ oraz w paru świątyniach w województwach lubuskim i zachodniopomorskim⁹. Z drugiej strony trudno powstrzymać się od uwzględnienia wnek o niepewnej funkcji pierwotnej (Grodków, nr 38, s. 212) czy o zbyt późnym datowaniu w stosunku do przyjętych ram chronologicznych opracowania (Luszyń, 4 ćw. XVI wieku, nr 84, s. 235). Doceniając wysiłki na rzecz ujęcia całego zasobu dzieł zachowanych i poznania ich z autopsji, trzeba podkreślić, że jest to zadanie niewykonalne, ponieważ podczas remontów kościołów wciąż są odsłaniane sakraria zamurowane w czasach nowożytnych, jak np. w Osiekach (województwo zachodniopomorskie; 2015)¹⁰, w Targoszycach (gm. Mierzęcice, województwo śląskie; 2019)¹¹ czy w Niemodlinie (województwo opolskie; 2020)¹².

Hasło katalogu sakrariów składa się najczęściej z pięciu zasadniczych części, rozdzielonych podwójną interlinią: 1) stopki, 2) opisu, 3) określenia stanu zachowania dzieła oraz 4) bibliografii i 5) numeru ilustracji. Układ graficzny poszczególnych haseł sprawia w pierwszej chwili wrażenie, że ich głównym przedmiotem (pozycja opatrzona numerem porządkowym) jest miejscowość i kościół o określonej funkcji (niekiedy pomijana pierwotna, np. nr 29, s. 208) i wezwaniu, lecz nieznannej chronologii (wiersz pierwszy, druk wytłuszczony, tekst podkreślony; dalej, do przedostatniego wiersza hasła, druk normalny). W drugiej linii stopki podano przynależność miejscowości wg zmiennych podziałów administracyjnych państwa po 1945 roku (szkoda, że Autorka nie podjęła trudu uwzględnienia średniowiecznych granic diecezji; wyjątkowo pojawia się skrót „dek.” – s. 209, nr 30; s. 299, nr 202 – oznaczający przypuszczalnie „dekanat”), w trzeciej

⁶ Edmund MAŁACHOWICZ, „Wczesnośredniowieczna architektura kościoła dominikanów we Wrocławiu”, *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki* 20, 1975, nr 1, s. 11–50, tu s. 37; – <https://dominikaniewroclaw.pl/prezbiterium/>.

⁷ http://silesiacum.pl/Plik:Modlisz%C3%B3w_sakramentarium.jpg.

⁸ KZSzP VI, 3. *Miasto Cieszyn i powiat cieszyński* ..., s. 206.

⁹ Zbigniew CZARNUCH, „Sakramentarium”, *Opowiadki kościelne*, 14. Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Zbigniewa Herberta w Gorzowie Wielkopolskim, [2022]. – <https://www.wimbp.gorzow.pl/sakramentarium/>; – <https://sketchfab.com/3d-models/sakrarium-w-kosciele-w-mieszkowicach-3aa14238b28d462eaa0bea66da5c35ac>.

¹⁰ Henryk ROMANIK, *Droga między trzema wieżami*, Koszalin 2017, s. 34, lub „Historia kościoła w Osiekach” – https://parafiaosieki.pl/?page_id=269.

¹¹ Agnieszka RACZYŃSKA, „Wielkie odkrycie w niewielkim kościółku”, *Niedziela Sosnowiecka* 24/2019, s. 8 – <https://www.niedziela.pl/artykul/143353/nd/Wielkie-odkrycie-w-niewielkim-kosciolku>.

¹² Anna PLEWA, „Niemodlin. Kościół Wniebowzięcia NMP odkrywa swoje tajemnice”, *Opowiecie.info. Portal informacyjny* – <https://opowiecie.info/niemodlin-kosciol-wniebowziecia-nmp-odkrywa-swoje-tajemnice/>; – <https://wroclaw.fotopolska.eu/2310736.foto.html?o=b529126>.

przedstawiono główny przedmiot hasła z określeniem jego typu, lokalizacji oraz wymiarów (dla większości obiektów). W kolejnym wierszu wymieniono materiały i – tylko w odniesieniu do części metalowych oraz malowideł – techniki wykonania, a w piątej, ostatniej linii stopki, datowanie sakrarium. Na końcu większości haseł podano odnośniki – bold – do ilustracji. Jako samodzielne hasła znalazły się w *Katalogu* kraty średniowieczne, choć niektóre zamykały wnęki o niepotwierdzonej funkcji sakrarium i nieustalonej dokładnie proveniencji – Gdańsk, Muzeum Pomorskie (od 1972 roku Muzeum Narodowe, tak – poprawnie – na s. 394, il. 182) nr 30, s. 209¹³. Trzeba od razu dodać, że wybór literatury przedmiotu w poszczególnych hasłach jest ograniczony do publikacji uznanych zapewne za najważniejsze. Jeżeli Autorka znajdzie wydawcę swej rozprawy i przystąpi do ostatecznej redakcji tekstu, to przynajmniej w hasłach dzieł kilkunastu (nie tylko „wybitnych”) należy uzupełnić bibliografię i dane historyczne¹⁴, a może nawet zreferować najważniejsze poglądy poprzedników.

¹³ Por. kraty w staromiejskiej farze toruńskiej (ob. katedra); jedna zamykała sakrarium (*Katalog* nr 170, s. 281–282), druga – wnękę biblioteczną. – Jerzy DOMASŁOWSKI, „Wyposażenie wnętrza”, [w:] *Bazylika katedralna świętych Janów w Toruniu*, red. Marian BISKUP (Zabytki Polski Północnej, 12), Toruń 2003, s. 157.

¹⁴ Np. sakraria: w Borowie Polskim (s. 197, nr 9; tu wprowadzić informacje ze s. 46, 98–99) odkryte około 1920 i zaprzepaszczone niemal doszczętnie po 1960 roku – m.in.: *Bericht des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler der Provinz Niederschlesien über die Tätigkeit vom 1 Januar 1919 bis 31 Dezember 1924 erstattet an die Provinzial - Kommission zur Erhaltung und Erforschung der Denkmäler Niederschlesiens*, Breslau [1926], s. 37–38; – Emil KOLBE, *Geschichte der Stadt Neustädte*. [...], Neustädte 1924, s. 162–167; 301–305; – Erich WIESE, „Die Plastik”, [w:] *Die Kunst in Schlesien*, Berlin 1927, s. 129–198, tu s. 153; – Tadeusz DOBROWOLSKI, *Sztuka na Śląsku*, Katowice, Wrocław 1948, s. 100; – Mieczysław ZLAT, „Schlesische Kunst des Mittelalters in den polnischen Forschungen seit 1945”, [w:] *Kunst des Mittelalters in Sachsen. Festschrift Wolf Schubert dargebracht zum sechzigsten Geburtstag am 28. Januar 1963*, Weimar 1967, s. 158–178, tu s. 169; – Stanisław KOWALSKI, *Zabytki środkowego Nadodrza. Katalog architektury i sztuki*, Zielona Góra 1976, s. 36; – Tomasz ANDRZEJEWSKI, „Tajemnice Borowa Polskiego”, *Tygodnik Krag* [2010] – <http://tygodnikkragpl.beep.pl/index.php/archiwum/34-nowa-sol/historia/1965-tajemnice-borowa-polskiego>, w kościele Mariackim w Gdańsku (s. 208–209, nr 29), o zmienianej lokalizacji, konserwowane 1984–1986 (Janina i Piotr Muzalewscy) – m.in.: Gregorius FRISCH, *Der Sankt Marien Pfarrkirchen in Danzig inwendige Abriss ... 1698*, wyd. Katarzyna CIEŚLAK i in., Gdańsk 1999, (Biblioteka Historica Gedanensis, I), s. 5; – Stanisław BOGDANOWICZ, *Dzieła sztuki sakralnej Bazyliki Mariackiej w Gdańsku*, Gdańsk 1990, s. 147–149; – KZSzP SN VIII, 1, s. 93 – Adam S[tanisław] LABUDA, *Die Tafelmalerei in Danzig in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts*, [Berlin 2015], s. 115; s. 149, nr 16, czy sakrarium z Odechowa w Puławach (s. 248, nr 110, il. 162–163; przeredagować i powtórzyć w hasle informacje referowane na s. 124–125) – ze względu na osobę fundatora i utrzymujące się wciąż błędne rozpoznanie artefaktu jako „ołtarzyk” – m.in.: [Izabela Elżbieta CZARTORYSKA], *Poczet pamiątek zachowanych w Domu Gotyckim w Puławach*, Warszawa 1828, s. 7, nr 21; – J[ózef] G[ACKI], „Odechów”, *Pamiętnik Religijno-Moralny* VI, 1844, zeszyt 5, s. 385–403, tu s. 391; – J[ózef] ŁEPKOWSKI, „Wiadomości dotyczące się rodziny Długosza i jego samego udzielone wydawnictwu dzieł tego historyka”, *Biblioteka Warszawska. Pismo poświęcone naukom, sztukom i przemysłowi* 2, 1865 s. 104–123, tu s. 119; – Jan WIŚNIEWSKI, *Dekanat radomski*, Radom 1911, s. 163; – Michał ROŻEK, „Kościelne fundacje Jana Długosza”, *Analecta Cracoviensia* 12, 1980, s. 317–331, tu przyp. 19 na s. 321; – Zdzisław ŻYGULSKI jun., *Dzieje zbiorów puławskich. Świątynia Sybilli i Dom Gotycki*, Kraków 2009, s. 184 i przyp. 259 na s. 287.

Opracowanie przedmiotowe składa się z czterech rozdziałów. W pierwszym Autorka kompetentnie omówiła stan badań i kwestie terminologiczne oraz przypomniała przepisy liturgiczne dotyczące przechowywania Eucharystii w ujęciu historycznym, od okresu wczesnochrześcijańskiego do końca XVII wieku, gdy nastąpił zmierzch używania sakrariów. Wstępny przegląd zróżnicowanego mianownictwa Doktorantka opublikowała w początkowej fazie swych badań¹⁵, ale nie wiedzieć dlaczego ten fakt pominęła w rozprawie. Rozdział drugi zawiera charakterystyki materiałów i technik stosowanych do wykonywania sakrariów oraz propozycję ich porządku typologicznego. W rozdziale trzecim scharakteryzowane zostały sakraria w poszczególnych regionach kraju, zarówno te zachowane do dziś, jak i znane ze źródeł pisanych. Kolejny rozdział poświęcono rozważaniom na temat symboliki miejsc złożenia Eucharystii (sakraria jako Grób Chrystusa lub jako Arka Przymierza i Niebieskie Jeruzalem) oraz ikonografii dekoracji sakrariów i ich bezpośredniego sąsiedztwa, przy czym wyodrębniono i opisano pokrótce przedstawienia narracyjne, reprezentacyjne i symboliczne, w tym herby i inskrypcje.

Celem podziału opracowania na część dokumentacyjną oraz problemową jest z zasady odciążenie tekstu głównego z podstawowych informacji przedmiotowych, historycznych i bibliograficznych dotyczących badanych zabytków. Niestety Autorka tylko częściowo wykorzystuje funkcje dokumentacyjne katalogu. Przywołując konkretne przykłady w rozdziałach analityczno-interpretacyjnych i posumowaniach, należałoby zrezygnować z przypisów (niekiedy są one puste, jak przyp. 260 na s. 44 – „Zobacz katalog”, bez numeru) i bezpośrednio w tekście podać numer hasła katalogowego, przykładowo: s. 46, przyp. 265; s. 72, przyp. 314 i 316 (odnośniki do ilustracji uzupełnić o pozycje katalogowe); s. 91, przyp. 373; s. 125, przyp. 471 czy s. 190, przyp. 739 i 740.

Należy unikać zróżnicowanego datowania tego samego dzieła, np. czas powstania sakrarium w Pilicy wyznacza się raz na około roku 1400 (s. 123) to znowu na 4. ćwierć XIV wieku (s. 55), a w *Katalogu* – na stulecie XV (nr 122, s. 254). Rozpatrując dokonania dostojników, czasami zamiast daty ich śmierci właściwym jest podanie okresu sprawowania urzędu – np. Wincenty Kadłubek, biskup krakowski (1208–1218), zmarł pięć lat po zrzeczeniu się godności (s. 35 i przyp. 213).

Wypada respektować postulat nienazywania Honoriusa Augustodunensis Honoriuszem z Autun (przyp. 130 na s. 23; s. 25 i przyp. 141), przypomniany w polskiej historiografii

¹⁵ Agnieszka WOŚ-JUCKER, „Średniowieczne sakraria w Polsce. Kwestia terminologii”, *Roczniki Humanistyczne* 53, 2005, zeszyt 4, s. 131–147. Pominęto również – *Glossarium Artis*, 2. *Kirchengeräte, Kreuze und Reliquiare der christlichen Kirchen*, München i in. 1992, s. 95–97.

artystycznej od przeszło 20 lat¹⁶. W wypadku dzieła Durandusa z Mende zamiast ze starodruku lepiej korzystać z niedawnego wydania krytycznego¹⁷. Przy wskazywaniu lokalizacji sakrarium kierunki „lewa, prawa strona prezbiterium” wydają się nie tak jednoznaczne jak określenia wg stron świata.

Motyw stylizowanej lilii występuje powszechnie w sztuce średniowiecznej¹⁸ i trudno wskazać cechy przedstawień, które pozwalałyby jednoznacznie ustalić proveniencję warsztatową sakrarium w Świerzawie (s. 73). Wprowadzoną tam informację o importach chrzcielnic gotlandzkich (przyp. 320) należałoby udokumentować przez przywołanie prac Profesor Kuczyńskiej i może jednej z nowszych publikacji, np. Janusz Maciej NOWIŃSKI, „Late Romanesque baptismal font from St. Nicholas Church in Grudziądz – import from Gotland”, *Architectus* 2023, 3 (75), s. 3–15.

Kandydatka odznacza się dość szeroką erudycją, a jej badania charakteryzuje krytycyzm, wnikliwość i samodzielność spojrzenia. Przeprowadza celną krytykę tez poprzedników i proponuje nowe, na ogół dobrze uzasadnione, rozwiązania problemów szczegółowych, a także datowania dzieł oraz poprawne charakterystyki formy i treści przedstawień, jak np. w przypadku sakrarium w Mieczkowie (s. 55–58, 83–86, 172–174, 190 oraz s. 240–241, nr 94). Przekonująco skorygowała mój domysł sprzed lat o kształcie otworu wnęki tamtejszego sakrarium, ale przeoczyła związki warsztatowe z przedstawieniami symboli Ewangelistów na kroksztynach w zachodnich portalach kościoła św. Stanisława i Wacława w Świdnicy¹⁹.

Jak wiadomo „Pojęcie typologiczne w historii sztuki jest tym bardziej operatywne, im bardziej wiązka jakości strukturalnych odnoszących się do danego typu jest zbudowana przejrzysto, tzn. składa się z jakości nie nazbyt licznych, wyraziście uchwytanych, nie nazbyt splecionych, a przy tym dla danego szeregu struktur istotnie naczelnych”²⁰. Typologia

¹⁶ Grażyna JURKOWLANIEC, rec. [z:] „Jacek Dębicki, „Zachodni portal katedry świętego Łazarza w Autun [...]”, *Biuletyn Historii Sztuki* 65, 2003, nr 2, s. 351–360, tu s. 351–353; Piotr SKUBISZEWSKI, rec. [z:] „Janusz Nowiński, *Ars cisterciensis. Kościół cysterski w średniowieczu* [...], *Biuletyn Historii Sztuki* 79, 2017, nr 3, s. 609–616, tu s. 616.

¹⁷ Gvilllemi DVRANTI, *Rationale Divinorum Officiorum*, I-IV, ed. A[nselme] DAVRIL, T[himothy] M. THIBODEAU, Tvrnholti 1995 (Corpus Christianorum. Continuatio mediaevalis, 140).

¹⁸ Zob. np. Ulrike KALBAUM, *Romanische Türstürze und Tympana in Südwestdeutschland. Studien zu ihrer Form, Funktion und Ikonographie*, [Münster] 2011, (Studien zur Kunst am Oberrhein, 5), s. 89–92.

¹⁹ Tadeusz JURKOWLANIEC, „Wystrój rzeźbiarski pretorium we Wrocławiu. Ze studiów nad rzeźbą architektoniczną 2. tercji XIV wieku na Śląsku”, *Rocznik Historii Sztuki* 21, 1995, s. 181–222, tu przyp. 353 na s. 218; – Jakub ADAMSKI, *Gotycka architektura sakralna na Śląsku w latach 1200–1420. Główne kierunki rozwoju*, Kraków 2017, s. 601, 603 i przyp. 497–499.

²⁰ Piotr SKUBISZEWSKI, „Elementy metodologii”, [w:] *Wstęp do historii sztuki*, t. 1 *Przedmiot – metodologia – zawód*, Warszawa 1973, s. 213–306, tu s. 279.

sakrariów została przeprowadzona nazbyt skrótowo. Zapewne warto pokusić się o zestawienia tabelaryczne lub o tablice z rysunkowymi schematami poszczególnych typów i ich licznych wariantów²¹.

Pewien niedosyt pozostawia parokrotne, zbyt powierzchowne potraktowanie problemów związanych z treściami przedstawień, a także kilku słabiej opracowanych motywów ikonograficznych. Do rozważań w podrozdziale 4.1.1. „Sakrarium jako grób Chrystusa” (s. 156–158) warto włączyć – bodaj dotychczas pomijany – problem przedstawień sakrariów w malarstwie gotyckim, jako „historycznego” grobu Zbawiciela. Rzeczą interesującą byłoby określenie sensu przedstawienia zielonkawego „pagórka” w tympanonie sakrarium w scenie „Złożenia do grobu” na dominikańskim tryptyku w Krakowie²². Podobny motyw, wciąż niewyjaśniony, występuje nad otworem sakrarium w Nowej Wsi Wielkiej (s. 247, nr 108 – tu przemilczany; il. 70) i na płaskorzeźbie pod wykuszem kaplicy ratusza we Wrocławiu (poniżej głowy św. Jana Chrzciciela na misie prezentowanej przez anioły)²³. Z innych obserwacji dodam, że sakraria ze względu na obecność w nich ciała Zbawiciela zapewne odgrywały rolę w wyborze miejsca pochówku osób uprzywilejowanych prawem sepultury w prezbiterium; np. Stefan z Nidzicy (z Niborka; von Neidenburg), biskup chełmiński (1479–1495), spoczął na wieki w chórze katedry w Chełmży, w pobliżu wejścia do zakrystii, przed sakrarium („in choro circa hostium sacrarii ante ciborium”)²⁴. Z kolei w omówieniu ikonografii Oblicza Pańskiego (s. 173–175) rzeczą interesującą byłyby porównania ujęć tego tematu na sakrariach i na znakach pielgrzymich przywożonych przez pątników z Rzymu²⁵. Również przedstawieniu lwa o dwóch tułowiach i wspólnej głowie, wykutemu na sakrarium w Janowicach Wielkich (s. 180–181; s. 215, nr 45; il. 28–29), wypada poświęcić nieco więcej uwagi²⁶. Jako analogię do niezwyklej formy krzyża w zwieńczeniu szczytu sakrarium w Zagości (s. 122 i przyp. 465; s. 298, nr 200; il. 148) można rozważyć nie tylko

²¹ Por. np. systematyki portali, m.in.: Gernot FISCHER, *Figurenportale in Deutschland 1350-1530*, Frankfurt am Main i in. [1989], (Europäische Hochschulschriften, 100), s. 6–38 – Tadeusz KOZACZEWSKI, Hanna KOZACZEWSKA-GOLASZ, *Portale trzynastowiecznej architektury na Śląsku*, Wrocław 2009, s. 23–63.

²² Por. np.: Piotr SKUBISZEWSKI, „Złożenie do grobu” w dominikańskim tryptyku w Krakowie i zagadnienie przedstawień Chrystusa Umęczonego”, *Biuletyn Historii Sztuki* 60, 1998, s. 315–351.

²³ JURKOWLANIEC, „Wystrój rzeźbiarski”, jak przyp. 18, s. 196; – Romuald KACZMAREK, *Rzeźba architektoniczna XIV wieku we Wrocławiu*, Wrocław 1999, s. 200–201.

²⁴ JURKOWLANIEC, *Nagrobki*, jak przyp. 2, s. 149, nr 16.5.

²⁵ Zob. m.in.: Henryk PANER, *Gdańsk na pielgrzymkowych szlakach średniowiecznej Europy*, [Gdańsk 2016], s. 261–269.

²⁶ Vilhelm SLOMANN, *Bicorporates. Studies in Revivals and Migrations of Art Motifs*, t. 1–2, Copenhagen 1967.

przedstawienie tego motywu na antependium w Stopnicy, ale również na malowanym medalionie w kolegiacie (ob. katedrze) w Sandomierzu²⁷.

Doceniam wytrwały trud Kandydatki polegający na zgromadzeniu i poznaniu z autopsji pokaźnego zespołu rozproszonych zabytków, a następnie dokonaniu pomyślnej próby ich uporządkowania i syntetycznej charakterystyki. Zgłoszone wątpliwości oraz sugestie dopełnień, które mogą być przydatne w przygotowaniu rozprawy do druku, w znikomym stopniu dotyczą kwestii merytorycznych. Sądzę zatem, że dysertacja mgr Agnieszki Woś-Jucker, *Gotyckie sakraria w Polsce*, przygotowana pod kierunkiem Profesor Jadwigi Kuczyńskiej w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II, spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim określonych w art. 187 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. – Przepisy wprowadzające ustawę: *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz.U. 2018, nr 1669) i ustawy – *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 r.* (Dz.U. 2018, nr 1668 z późn. zm.). Wnioskuje o dopuszczenie mgr Agnieszki Woś-Jucker do dalszych etapów postępowania o nadanie stopnia naukowego doktora i wyróżnienie rozprawy.



Warszawa, 19 sierpnia 2024

²⁷ Zob. Marek WALCZAK, „Z najnowszych odkryć gotyckiego malarstwa ściennego (prezbiterium katedry w Sandomierzu i kościół parafialny w Lubecku)”, [w:] *Imagines pictae. Studia nad malarstwem gotyckim w Polsce*, red. Wojciech WALANUS, Marek WALCZAK, Kraków 2016 (Studia z Historii Sztuki Średniowiecznej Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego, 4), s. 187–207, tu s. 193–195.

